

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

4-2022

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

A.Shernazarov, X.Jamolova	
“BOBURNOMA”ning forscha misralari	91
S.Halimov	
E.A.Poning hikoyalarida ijtimoiy davr va falsafiy mushohadakorlik dialektikasi	95
	TILSHUNOSLIK
Z.Akbarova, M.Buvajonova	
Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun elektron o'quv lug'atlarini yaratishning zarurati xususida.....	100
G.Davlyatova	
Ritorikani (notiqlik) nutq san'ati sifatida o'rganish.....	103
B.To'rayeva	
Xronotop poetikasining o'ziga xos xususiyatlari	107
Z.Alimova, S.Gafurova	
“SADOI TURKISTON” gazetasi va undagi bir maqola xususida	114
G.Raximova	
Ingliz reduplikativ elementlarning funksional semantikasiga oid lingvistik qarashlar	120
J.Ibragimov	
Jahon tilshunosligida <i>collocation</i> atamasi va uning tadqiqi	123
N.Xasanboyeva	
Zamonaviy fransuz tilida so'roq gaplar semantikasi va funksional xususiyatlari	127
D.Ganiyeva, D.Ismoilova	
Struktur tilshunoslikning nazariy asoslari	130
M.Qurbonova	
O'zbek tilshunosligida okkazonal birliklar tadqiqi	134
L.Masharipova	
Til va madaniyat	139
Sh.Jumaqulova	
O'zbek tilida “xursandchilik” etimonlari qo'llanilgan frazeologik birliklar ifodalanishi	144
X.Maripova	
Nemis tilidagi harbiy frazeologik birliklarining sotsiopragmatik xususiyatlari	147
A.Mattiyev	
Ravish tasnifiga doir yondashuvlar	151
A.Yuldashev	
So'z ma'nosi xususida.....	154
D.Gaziyeva	
Funksional va stilistik jihatdan media tili	159
U.Yokubbayeva	
“Yangi O'zbekiston strategiyasi” kitobida qo'llangan “ <i>yashil</i> ” leksemasi ning semantik takomili.....	164
N.Umarova, M.Abdulimova	
Alisher Navoiy she'riyatida o'xshatish qurilmalari	170
	MATEMATIKA
A.Xasanov, I.Jalilov	
$F_{0;3;3}^{2;2;2} [x, y]$ gipergeometrik funksiya uchun integral ko'rinishlar va bu funksiyaning qanoatlantiruvchi gipergeometrik tipdagi differensial tenglamalar sistemasi	173
D.Usmonov, A.Urinov	
Soha chegarasining barcha qismida buziladigan to'rtinchi tartibli tenglama uchun chegaraviy masalalar	185
	FIZIKA – TEXNIKA
M.Maxmudova, Sh.Shuxratov	
Frezer stanoklarida metallarga ishlov berish texnologiyalari va uning innovatsion usulda o'qitilishi.....	193

АБЎТИ ФОРСИИ “БОБУРНОМА”

“BOBURNOMA”NING FORSCHA MISRALARI

ПЕРСИДСКИЕ СТРОКИ “БАБУРНОМА”

PERSIAN VERSE "BOBURNOMA"

Шерназаров Акмал Андиёқулович¹, Жамолова Хиромон Жумабоевна²¹Шерназаров Акмал Андиёқулович

– дотсенти кафедраи филологияи тоҷик ва забонҳои Шарқи хориҷии Донишгоҳи давлатии Самарқанд ба номи Шароф Рашидов

²Жамолова Хиромон Жумабоевна

– магистри Донишгоҳи давлатии Самарқанд ба номи Шароф Рашидов

Annotatsiya

Mazkur maqolada o'zbek va tojik adabiyotining adabiy aloqalari ko'rib chiqilib, zullisonain shoirlaridan biri – Zahiriddin Muhammad Bobur ijodiga e'tibor qaratilgan. Shoh va shoir – Zahiriddin Muhammad Boburning “Buburnoma”siga kirgan forsiy she'rlar XV-XVI asrlarda bu ikki adabiyot o'rtasidagi munosabat va aloqalardan dalolat berib, shoirning fors-tojik adabiyoti va uning vakillariga hurmatini ko'rsatadi. Asarda qo'llanilgan va keltirilgan forsiy misralar turli variantlari bilan qiyoslangan holda muhokama qilinadi, uni nashr etishda yo'l qo'yilgan beixtiyor xatolar, o'sha she'rlarni tahlili bilan bog'liq holda uning to'g'ri shakli muhokama qilinadi. Matnning to'g'ri tayyorlanishi ma'noni to'g'ri tushunishga yordam beradi, keyingi nashrlarda esa “Boburnoma” matnini chuqur va aniq tadqiqot bilan. Ixtiyoriy va beixtiyor xatolarga yo'l bemasdan tayyorlash zarur.

Аннотация

Дар мақолаи мазкур равобити адаби адабиёти узбеку тоҷик мавриди назар қарор гирифта, ба осори яке аз намояндагони шуарои зуллисонайн – Заҳириддин Муҳаммад Бобур тавваҷҷуҳ зоҳир гардидааст. Ашъори форсие, ки дар “Бубурнома”-и шоҳ ва шoir – Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҷой гирифтааст, аз иртиботи ин ду адабиёт дар асрҳои XV-XVI гувоҳӣ дода, аз эътибори шoir ба адабиёти форсии тоҷикӣ ва намояндагони он дарак медиҳад. Байтҳое, ки дар асар мавриди истифода ва иқтибос қарор гирифтааст, дар муқоисаи нусхаҳои мухталиф баррасӣ ёфта, ғалатҳои ғайриихтиёрие, ки ҳангоми наشري он рух додаанд, шакли саҳеҳи он дар иртибот бо маърифати он ашъор матраҳ шудааст. Таҳияи матни саҳеҳ барои дарки маънӣ кӯмак мекунад ва дар нашрҳои минбаъда бо пажӯҳишоти амиқ ва аниқ бидуни ағлоти ихтиёриву ғайриихтиёрӣ таҳияи матни “Бобурнома” зарурат дорад.

Аннотация

В данной статье рассмотрены литературные связи узбекской и таджикской литератур, а также уделено внимание творчеству одного из представителей двуязычных поэтов - Захириддина Мухаммада Бабура. Персидские стихи, вошедшие в «Бубурноме» - царя и поэта Захириддина Мухаммада Бабура, свидетельствуют о родстве этих двух литератур в XV-XVI веках и свидетельствуют об уважении поэта к персидско-таджикской литературе и ее представителям. Обсуждаются использованные и цитируемые в произведении стихи в сопоставлении разных версий, обсуждаются невольные ошибки, допущенные при его публикации, его правильная форма в связи с толкованием этих стихотворений. Подготовка правильного текста помогает понять смысл, и в последующих редакциях необходимо подготовить текст «Бобурноме» с глубоким и четким исследованием без вольных или невольных искажений.

Abstract

In this article, the literary relations of Uzbek and Tajik literature are considered, and attention is paid to the works of one of the representatives of the Zullisonain council - Zahiriddin Muhammad Babur. The Persian poems included in the "Buburnoma" of the king and poet - Zahiriddin Muhammad Babur testify to the relationship between these two literatures in the XV-XVI centuries and show the poet's respect for Tajik Persian literature and its representatives. Verses used and quoted in the work are discussed in the comparison of different versions, involuntary errors that occurred during its publication, its correct form in connection with the interpretation of those poems are discussed. The preparation of the correct text helps to understand the meaning, and in the subsequent editions, it is necessary to prepare the text of "Boburnoma" with deep and clear research without voluntary or involuntary distortions.

Kalit so'zlar: adabiy aloqalar, fors tili va adabiyoti, zullisonain, “Boburnoma”, xatolar, bayt, qoʻfiya, radif.

Вожаҳои калидӣ: робитаҳои адаби, забон ва адбиёти форсӣ, зуллисонайн, “Бобурнома”, ағлот, байт, қофия, радиф.

Ключевые слова: литературные связи, персидский язык и литература, зуллисонайн, «Бобурноме», ошибки, стих, рифма, радиф.

Key words: literary relations, Persian language and literature, zullisonain, "Boburnoma", mistakes, verse, rhyme, radif.

САРСУХАН

Заҳириддин Муҳаммади Бобур яке аз намояндагони дурахшони адабиёти ўзбек мебошад, ки дар ин адабиёт бо эҷоди шоҳасарҳое чун “Бобурнома”, “Мубайин”, “Мухтасар” мақому манзалати хосеро соҳиб аст. Осори ӯ то ба имрӯз арзиши илмию адабии худро аз даст надодаанд. Масалан, шоҳасари ӯ - “Бобурнома” аз замоне, ки эҷод гардидааст, натанҳо диққати муаррихон, балки таваҷҷуҳи аҳли адабро ҳам то ба имрӯз ба худ ҷалб мекунад. Касе, ки асари “Бобурнома” ё худ “Вақоъ”-ро мутолиа менамояд, ба осонӣ дарк мекунад, ки муаллиф дар ин асар улуми зиёдеро аз қабиле кишваршиносӣ табиатшиносӣ, таърих, риёзиёт, адабиёт мавриди истифода қарор додааст.

Асари “Бобурнома” бо вучуди бо забони туркии асри XVI иншо гардиданаш, дар он порчаҳои шеърӣ форсии тоҷикӣ ба назар мерасанд, ки ин аз иртиботи шавқӣ беандозаи Бобур ба адабиёти форсӣ гувоҳӣ медиҳад. Бобур ба ин адабиёт таваҷҷуҳи зиёд дошта, ашъори шоирони мумтози форсӣ тоҷикро сарчашмаву сармашқи эҷоди хеш қарор дода, эҳтиромӣ зиёдеро ба ин адабиёт қоил буда, ки нахустабети ӯ ҳам бо забони форсӣ иншо гардида. Ин нукта дар “Бобурнома” чунин ишорат ёфта: **“Андин бурун ҳеч кишиға мойил булган эмас эдим, балки меҳру муҳаббат гуфту шунидин эшитмас эдим, демас эдим. Ул маҳаллар бирар байт, икирар байт форсидин айтур эдим. Бу байтни анда айтиб эдим.**

Байт:

**Ҳеч кас чун ман харобу ошику расво мабод,
Ҳеч маҳбубе чу ту бераҳму бепарво мабод! [1.с.79]**

ТАҲЛИЛИ АДАБИЁТҶО ВА УСУЛУБҶО

Дар “Бобурнома”-и Заҳириддин Муҳаммад Бобур, ки соли 2019 дар нашриёти “Фан” бо теъдоди 5000 нусха нашр гардидааст ва нусхаи дигари он, ки соли 2018 дар нашриёти “Янги аср авлоди” бо теъдоди 5000 нусха нашр гардидааст, ба миқдори 81 байти форсии тоҷикӣ чун далел барои тақвияти афкори муаллиф мавриди истифода қарор гирифтаанд, ки муаллифи баъзе аз абётҳои худӣ Бобуршоҳ бошад, абёти боқӣ ба қалами суҳансароёни адабиёти форсӣ тоҷикӣ: Саъдиву Ҳофиз, Низомӣ, Одилӣ, Фарруҳӣ ва дигарон мутааллиқ мебошанд. Пажӯҳишот дар ин самт бар ин анҷомид, ки муаллифи 33 байтҳои худӣ Бобур, 18 байт Саъдӣ, 5 байт Низомӣ, 1 байт Одилӣ, 2 байт Муҳаммад Солеҳ, 1 байт Чағонӣёнӣ, 1 байт Фарруҳӣ, 2 байт Кичик Мирзо, 1 байт Ғарибӣ, 1 байт Муҳаммад Ҳусайн, 1 байт Суҳайлӣ, 2 байт Сайфии Бухорӣ, 4 байт Фирдавсӣ, 1 байт Ҳасан Яъқуббек, 1 байт Аҳмад Ҳоҷибек, ки таҳаллусаш “Вафой” буд, 1 байт Ҳофиз, 1 байт Салмони Соваҷӣ, 1 байт Амир Хусрави Деҳлавӣ, 1 байт Хоҷа Калонбек, 1 мисраъ Сайфии Ҳиравӣ буда, 2 байтҳои чун абёти машқуқ барои мо номуайян боқӣ монд. Баъзе байтҳо такрор омада, барои тақвияти фикри нависанда хидмат кардаанд.

НАТИҶАҶО ВА МУҲОКИМА

Барои саҳеҳии абёти асар зарур буд чанд нусхаи наشري “Бобурнома” аз назар гузаронда мешуд, аммо ду нусхаи “Бобурнома”, ки дастарасамон буду зикраш дар боло рафт, чанд ғалати байтҳо дар нашрҳои мазкур ба мушоҳида расиданд, ки зикри онро ин ҷо лозим медонем, то хонандагони ҳушманд ба асли абётҳои ошноӣ дошта бошанд. Мо аз ин фикр, ки ағлоти абёти асарро муаллиф содир карда бошад, хеле дурем, шояд саҳви котибон ё ноширон буда, ки вақти нусхабардорӣ ё таҳияву танзими китоб ба иштибоҳоти ихтиёрӣ ва ё ғайриихтиёрӣ роҳ додаанд. Ба ҳар ҳол хонанда бояд аз қаринаи дурусти матн огоҳ бошад. Ногуфта намонад, ки Бобур аксари абёти форсиро, ки дар асараш овардааст, номи муаллифонро зикр накарда, ки ин барои муайян кардани муаллифи байтҳои каме бошад ҳам, мушкиле пеш меорад ва хонанда муаллифи баъзе абётҳои муаллифи асар пиндоштанишон аз эҳтимол дур нест. Аз ин ҷиҳат, ин ҷо кӯшише рафта, ки дар баробари нишон додани шакли саҳеҳӣ ағлоти абёти асар, номи муаллифони воқеии байтҳо ҳам зикр намоем.

**Ҳазар кун зи дарди дарунҳои реш,
Ки реши дарун оқибат сар канад.
Ба ҳам бармакун, то тавонӣ диле,
Ки оҳе ҷаҳоне ба ҳам бар канад. [1.28]**

ADABIYOTSHUNOSLIK

Дар матни асл [2.26] дар мисраи дуоми ин шеър ба ҷои “сар занад” - “сар канад” омадааст, ки ин иштибоҳ ба маънии абёт бетаъсир намонда. Дар мисраи охир ҳам калимаи “бар канад” бояд дар шакли “барканад” меомад, то ба дарки маънӣ ҳалал ворид нашавад. Акнун суоле ба миён меояд, ки сабаби руҳ додани чунин ағлот дар чист? Таҳиягарони китоб зимни нусхабардорӣ вожаҳои “сар” ва “бар”-ро вожаҳои ҳамқофия ва калимаи “канад”-ро радифи шеър пиндоштаанд, ҳол он ки ин вожа на ба маъноӣ феъли замони ҳозираи шахси сеюми танҳои канад, балки ба маъноӣ вайрон намудани ҷаҳоне омадааст. Азбаски дар хату имлои пешини мо садонокҳои кӯтоҳ навишта намешаванд ва на ҳамаи ҳуруфот дар пайвастагӣ навишта мешавад, таҳиягарони китоб онро дар шакли алоҳида канад (کنند) хондаанд. Шакли асливу дурусти ин байтҳо ба тарзи зер аст:

Ҳазар кун зи дарди дарунҳои реш,
Ки реши дарун оқибат сар занад.
Ба ҳам бармакун, то тавонӣ диле,
Ки оҳе ҷаҳоне ба ҳам барканад. [2.67]

Агар ин қитъаро маърифат намоем, чунин бармеояд, ки аз озурдани дили дигарон барҳазар бошем, зеро озурдани хоҳири дигарон боиси ранҷу дарду доғи дили ӯ мегардад ва он дарду доғ чун реш (варамакҳои зерӣ пӯст, ки дохили он аз чирки сафед иборат аст) рӯзе сар зада мешорад, ки чунин ифода дар байни мардум бо иборати сар кафондани реш низ маъмул аст. Яъне иборати сар задан ба маънии сабзидани реш, афзудани дарду доғ, ки боиси ҷангу афғони зиёд мегардад, аз эҳтимол дур нест. Биноан, дар дилҳо ба ҷойи тухми бадӣ ҳамеша тухми некӣ корем, то дилҳо шод ва зиндагӣ зебо бошад, вагарна аз решҳои дил ҷон ба дард меояд ва оҳе, ки мазлумон мекашанд, шояд ки ҷаҳонро барҳам зананд.

Дар “Бобурнома” чанд абёте, ки иқтибос шудааст, дар девони шоирони номбурдаи форсу тоҷик пайдо кардан мумкин аст аз қабилӣ:

Чу бад кардӣ, мабош эмин зи офот,
Ки вочиб шуд табиатро мукофот. [1.81]

Ба тундӣ сабук даст бурдан ба теғ
Ба дандон барад пушти дасти дарег. [1.150]

Байти аввалро мо дар достони “Хусраву Ширин”-и Низомӣ[4.29], байти дуввумро дар “Гулистон”-и Саъдӣ[2.20-102] пайдо кардем.

Адабиётшиноси тоҷик Абдусалом Самадов дар мақолаи “Суханвари дилбар, сипаҳсолори номвар-дилбастаи адабиёти форсу тоҷик” ин се абёти Саъдиро, ки дар “Бобурнома” омадааст, ба Фирдавсӣ мансуб медонанд:

Шунидам, ки Ҷамшеди фаррухсиришт
Ба сарчашмае бар санге навишт:
“Бар ин чашма чун мо бисе дам заданд,
Бирафтанд, то чашм барҳам заданд.
Гирифтем олам ба мардию зӯр,
Валекин набурдем бо худ ба гур”. [3. 54]

Ба андешаи олим “Бобур ба “Шоҳнома” ва муаллифи он - Фирдавсӣ дилбастагии хосае дошт. Ин меҳру самимият ба ӯ аз падараш Умаршайх мерос мондааст. Аз ин рӯ дар “Бобурнома” байтҳои зиёде аз ин шоҳасар тез-тез зикр меёбанд. Чунончи, дар асар оварда мешавад, ки дар санг навиштани байтҳо расми мардуми кӯҳистон аст. Бобур низ дар деҳаи Обурдони Мастҷоҳ аз ҳуҷуми Шайбонихон канораҷӯӣ намуда, дар бари санги сари чашмаи ин деҳа ин се байтро ба санг ҳаққоқӣ кардааст, ки ба Фирдавсӣ мансубанд”[3.56].

ХУЛОСА

Аз мутолиаи асар ва натиҷагирӣ бармеояд, ки дар илми матншиносии ўзбеку тоҷик ба сабабҳои гуногун ағлоти абёти машқук хеле афзудааст ва яке аз сабабҳои асосии роҳ ёфтани ағлот дар осори адибон, ин аз дуруст хонда натавонистани хати форсӣ ва ҳам надонистани забони форсии тоҷикӣ мебошад. Барои дуруст баргардон намудани осори адибони зуллисонанӣ, матншиносе, ки хат ва забони форсии тоҷикиро хуб медонад, бояд машғул гардад, дар акси ҳол роҳ ёфтани ғалатҳо дар осори адибон ба як ҳолати табиӣ табдил меёбад, ки дар натиҷа ҳусни асар ба қубҳ мубаддал мегардад. Дар “Бобурнома”-и

Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳам барои ҳалли чунин қазияҳо дастрасӣ ба нусхаҳои қадимава асли ва донишхани хату забони форсии тоҷикӣ ҳатмӣ мебошад.

ФЕҲРИСТИ АДАБИЁТҲО

1. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома: -Тошкент, Фан, 2019, 447 саҳ.
2. Куллиёти Саъдӣ. (бар асоси нусхаи тасҳеҳшудаи Муҳаммадалии Фурӯғӣ):- Техрон, 1388, боби аввали "Ғулистон", Дар сирати подшоҳон. 1252 саҳ.
3. Самадов А. Истиқлол ва маърифати адабиёт:-Тошканд. "TuronZaminziyo" 2015. 297 саҳ.
4. Ахтарони адаб. Ҷилди 19 Низоми Ғанҷавӣ. Хамса:-Душанбе. Адаиб.2012. 480 саҳ.
5. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома:Тошкент, янги аср авлоди. 2018. 698 саҳ.
6. Захир -ад-дин Муҳаммад Бабур. Бабур-наме: -Тошкент, Академии наук, 1960, 513 саҳ.
7. "Бӯстон"-и Саъди Шерозӣ. www.sfttor.com 420 саҳ.